

DE HAAR ONTHULD

ONDERWERP : De Tweede Wereldoorlog, familie en achterblijvers op de Haar
DOC. NR :
OPGESTELD : Katrien Timmers en Menno Schoonhoven
DATUM : 2011
GEWIJZIGD : 2023 en 2024

De Tweede Wereldoorlog 1940 - 1945

De familie en de achterblijvers op De Haar

Hélène, baronne De Zuylen

Olga de Moraes Sarmiento da Silveira (1881-1948) sinds ongeveer 1918 vriendin en geliefde van de barones, maakte zich na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog ernstig zorgen over Hélène: als steenrijke jodin zou zij ongetwijfeld een van de eerste slachtoffers van het nazibewind worden. Maar de barones was bijna tachtig jaar oud, verliet nog maar zelden het huis aan de Avenue Foch 86 dat ze met Etienne gekocht had (deze straat heette tussen 1875 en 1929 nog de Avenue de Bois du Boulogne). Ze had een hekel gekregen aan reizen en had zelfs geen geldig paspoort meer. Slechts met veel overredingskracht en tranen kreeg Olga Hélène zo ver om met haar naar Portugal te vluchten. Zij bezat een huis in Hendaye, in de buurt van Biarritz aan de Zuid-Franse westkust en van daaruit was het eenvoudig om de grens met Spanje over te steken. Voordat ze weg konden moest ze alleen nog enkele formaliteiten regelen in het nabijgelegen Bayonne, en op de valreep vond ze nog tijd om te lunchen met de Hertog en Hertogin van Windsor (de voormalige Britse koning Edward VIII en zijn echtgenote Wallis Simpson) en infanta Eulalie van Spanje in het Carlton hotel in Biarritz. Tijdens de lunch werd het gezelschap benaderd door een paar hooggeplaatste Franse ambtenaren die hun diensten aanboden aan de Windsors, zodat ook zij zich in veiligheid konden stellen. Dankzij haar invloedrijke tafelgenoten kreeg Olga de beschikking over bonnen voor 300 liter benzine die in de daaropvolgende twee dagen besteed moesten worden. Zij maakte dankbaar gebruik van deze mogelijkheid en vroeg Hélène en het personeel zich klaar te maken voor vertrek. De volgende dag stak Olga te voet de brug over de rivier de Bidassoa over, die Frankrijk van Spanje scheidt, en vanaf de overkant zag ze barones Van Zuylen en haar gevolg aankomen: Hélène in vol ornaat in haar Rolls Royce, gevolgd door personeel en tientallen koffers in de Hispano-Suiza.

Olga voelde zich evenmin veilig in Lissabon. Ze was bang dat de Duitsers het hele Iberisch schiereiland zouden bezetten. Op 12 april 1941 namen Hélène en Olga daarom de 'Dixie Clipper' naar New York waar ze op 15 april aankwamen. Opvallend is dat Hélène bij die gelegenheid als nationaliteit Belgisch opgaf¹. Ze verbleven zeker zes jaar in het Plaza Hotel op Fifth Avenue. Olga bleef echter de hele oorlog op en neer pendelen tussen New York en Lissabon, waar haar zieke moeder nog woonde.

---

¹ Uit: Beschluss aus den Kunstrückgabegesetz, BGBl. I nr. 181/1998 idf BGBl. Nr. 117/2009. Sitzung 28 november 2023. O.l.v. Prof. dr. Clemens Jabloner. Met dank aan Jogli Meihuizen.

Barones Hélène in haar huis aan de Avenue Foch.. Vermoedelijk jaren 1930.

Avenue Foch 86

Op 14 juni 1940 viel Parijs vrijwel ongeschonden in Duitse handen. Het was er stil want driekwart van de bevolking was inmiddels de stad ontvlucht. De Duitsers hadden zich op alle fronten goed voorbereid, ze wisten o.a. precies welke gebouwen in Parijs het best konden worden gevorderd. Daarbij hadden ze twee criteria: luxe en comfort en een dubbele uitgang! De fraaie villa's aan de Avenue Foch werden meteen bezet. In de bezettingsjaren werd de avenue daarom ook wel de Avenue Boche (=mof) genoemd of Avenue de Gestapo. De Gestapo was op nummer 72 gehuisvest. Op Avenue Foch no. 31 werd het 'Institut zur Erforschung der Judenfrage' gevestigd.² No. 84 werd het hoofdkwartier van de Sicherheitsdienst en ook nummer 82 en 86 die laatste zijnde de woning waaruit Hélène net gevlucht was, werd ook in gebruik genomen door het bezettingsleger³.

Roofkunst

De nazi's hadden al lang voordat Parijs bezet was, een roofplan op allerlei gebied. Er bestond zelfs een speciaal interventieteam onder leiding van partij-ideoloog Alfred Rosenberg (Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg, ERR). De ERR organiseerde heel grondig rooftochten op allerlei deelgebieden. Denk daarbij aan muziek, beeldende kunst, geschiedenis, bibliotheken en kerken⁴. Rosenberg had van Hitler volmacht om als enige kunstrooforganisatie in de bezette gebieden te opereren. In Parijs begon de actieve plundering al snel na de victoriemars in juni 1940. Diverse leden van de Rothschildfamilie waren natuurlijk het eerste doel. Omdat zij zeer hoogwaardige collecties kunstschaten hadden aangelegd. De gestolen kunst werd keurig geadministreerd en via de opslag in het gebouw van Jeu de Paume in de Tuileriën verder verspreid.

Ook het huis van Etienne en Hélène werd helemaal leeg gestolen. Inmiddels zijn de inventarislijsten van de kisten vol gestolen spullen uit Hélènes huis online zichtbaar en daaruit kun je opmaken dat de collectie bijzonder sterk leek op die in het kasteel⁵. Wat nam de bezetter zoal mee? Meubels, als commodes, secretaires, bèrgères etc. maar ook, zilver, Aziatisch lakwerk,

---

² <https://paris-fvdv.blogspot.com/2019/08/parijs-de-bezette-stad.html>

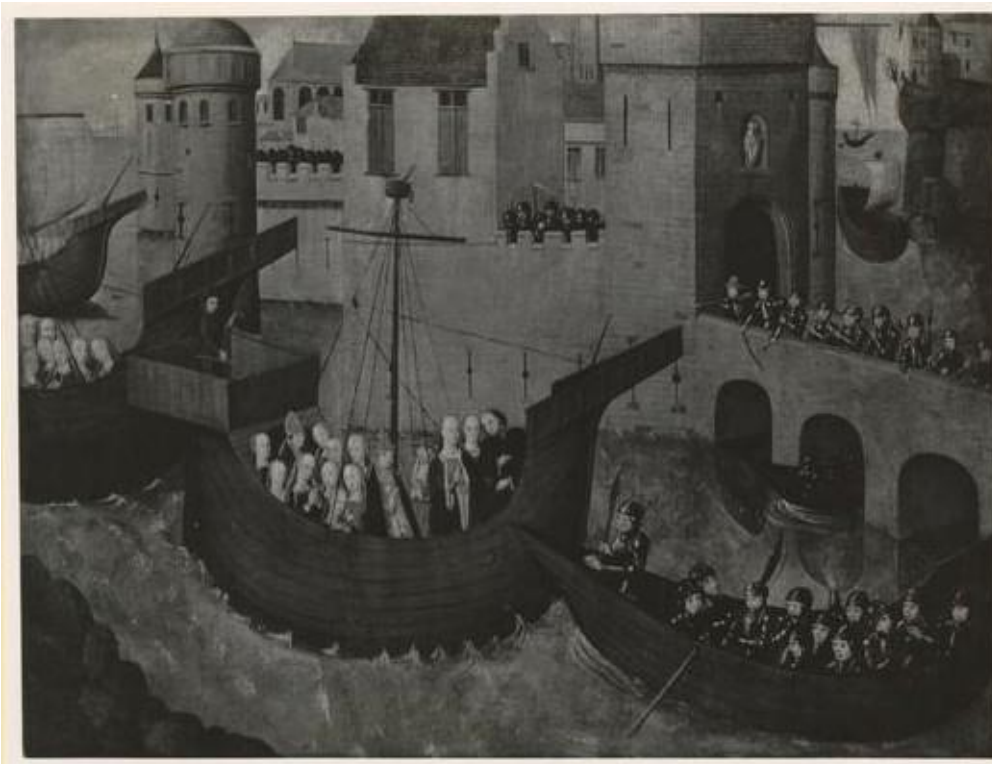
³ https://en.wikipedia.org/wiki/84_Avenue_Foch

⁴ https://nl.wikipedia.org/wiki/Einsatzstab_Reichsleiter_Rosenberg

⁵ https://www.errproject.org/jeudepaume/card_search.php?Query=Zuylen

Aziatische beelden, porselein, enkele etsen (o.a. van Roeland Roghman), koorbanken, tapisserie, klokken, kamer- en haardschermen, harnassen, kandelaars etc.

Een Duits dubbelzijdig beschilderd altaarstuk uit 1480 met daarop de Ursulalegende werd afgevoerd naar het Jeu de Paume met als speciale bestemming Hermann Göring⁶. Gelukkig is dit werk in 1947 gerestitueerd. Waar het nu is, is helaas niet bekend. Het is opvallend dat er relatief weinig schilderijen en prenten onder de gestolen voorwerpen zijn. De Duitsers namen twee schilderijen mee van een man en twee portretten in pastel van een vrouw. Niets hiervan is teruggekeerd naar Frankrijk. Toeval wil dat er in het Museum in Wiesbaden een heel mooi pastelportret hangt van Renée Vivien, Hélènes grote liefde. Dit portret werd voor 1903 gemaakt door Lucien Lévy Dhurmer. Imogen Bright, een nazaat van een zuster van Renée Vivien (Renée heette eigenlijk Pauline Mary Tarn) heeft het sterke vermoeden dat deze pasteltekening uit het huis van Hélène komt. Het museum houdt zich over de herkomst vooralsnog op de vlakte.

Dit 15e-eeuws altaarstuk met Ursulalegende werd voor Göring gereserveerd

Er is op 28 november 2023 nog besloten door de Oostenrijkse adviesraad overeenkomstig artikel 3 van de federale wet op het de teruggave van kunstvoorwerpen dat het boek *Le Theatre* uit 1871 van Charles Garnier (in het bezit van een Oostenrijkse bibliotheek) moet worden geretourneerd aan de rechtsopvolgers van Hélène van Zuylen van Nijevelt⁷. Uit dit ‘Beschluss’ blijkt dat Hélène ook een bibliotheek bezat van minimaal 7000 boeken die integraal werd gestolen. De collectie bevatte boeken over wetenschap, literatuurgeschiedenis en Frankrijkkunde. Het overgrote deel echter betrof 19e-eeuwse literatuur. De bibliotheek werd nauwgezet beschreven en in 81 kisten verpakt. Dankzij de administratiezucht van de bezetter weten we dat er ook kisten bij waren met daarin persoonlijke stukken als foto-albums (o.a. van haar wereldreizen), krantenknipsels over haar zelf maar ook over haar man, haar zoon en diens overlijden. Er waren zorgvuldig ingebonden menukaarten, overlijdens- en huwelijksaankondigingen, gastenboeken en nog veel

---

⁶ idem

⁷ Uit: Beschluss aus den Kunstrückgabegesetz, BGBl. I nr. 181/1998 idf BGBl. Nr. 117/2009. Sitzung 28 november 2023. O.l.v. Prof. dr. Clemens Jabloner.

meer bij.

In 1946 en 1947 werden vrijwel alle boeken maar ook diverse andere gestolen zaken geretourneerd. Secretaresse Germaine Boitte nam ze in ontvangst want Hélène verbleef nog steeds in Lissabon. Helaas is niet duidelijk wat er gebeurd is met Hélènes persoonlijke stukken. Ieder spoor ontbreekt, ze werden niet meer genoemd en zijn mogelijk vernietigd.

Als gezegd keerden Olga en Hélène na de oorlog niet terug naar Frankrijk, maar vestigden zich in Portugal. Hélène voelde dat ze fysiek en emotioneel de kracht miste om door te reizen naar haar woning in Parijs, die compleet was geruineerd. Naar verluidt heeft Egmont het huis na de oorlog direct van de hand gedaan. Hélène stierf in Hotel Avenida Palace in Lissabon op 17 oktober 1947. Haar stoffelijk overschot werd overgebracht naar het mortuarium van de Israëlische begraafplaats in Lissabon en gebalsemd. Daarna is ze overgebracht naar begraafplaats P  re Lachaise in Parijs. Op 11 oktober 1958 werd Hélène bijgezet in de crypte van de Kapel van De Haar.

Egmont, Marguerite, Marie-Hélène en Thierry

Niet lang na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog vluchtte Marguerite met Marie-Hélène en Thierry vanuit Biarritz per trein naar het neutrale Portugal, met de bedoeling met hulp van de in Lissabon woonachtige Hélène en haar vriendin Olga door te reizen naar de Verenigde Staten. Niemand wist op dat moment waar Egmont zich bevond en men maakte zich grote zorgen. Marguerite (Maggie) en haar kinderen werden tijdens de reis echter gehinderd in hun plannen en werden verplicht geëvacueerd in Cascais, een mondaine badplaats bij Lissabon. Marguerite verkocht haar juwelen, zodat ze konden verblijven in een hotel. Uiteindelijk is Egmont, vermoedelijk met behulp van zijn goede vriend de Belgische politicus Paul van Zeeland (1893-1973) naar Cascais gereisd en heeft hij zich gevoegd bij zijn gezin. Waar Egmont al die tijd daarvoor was en hoe hij uit handen van de bezetter is weten te blijven is helaas onbekend. Na vier maanden wisten ze de benodigde visa te bemachtigen en vloog de familie in een meerdere dagen durende vlucht (met een tussenstop op de Azoren) met The Yankee Klipper naar New York. In de zomer van 1941 namen ze hun intrek in the Sherry Netherland Hotel aan Fifth Avenue en later in het Waldorf Astoria, waar de familie in een van de ‘towers’ een ruim appartement betrok. Het was hier in New York dat het gezin hechter werd en Thierry zijn grootmoeder Hélène, die met haar vriendin Olga in het Plaza hotel verbleef, voor het eerst zag. ‘She was a large, excentric woman with dyed red hair. My grandmother found out that I was very musical. So one time when I was ill she bought me a violin. It was a 14 dollar violin from a toy store! Can you imagine? The richest Rothschild who ever lived!’

Egmont was anglofiel en hield enorm van de Britse, maar ook de Amerikaanse cultuur. Hij voelde zich enorm thuis in New York. Marguerite (Maggie) bezat juist een enorme animositeit jegens alles wat Engels was, hetgeen vanuit haar standpunt wel enigszins begrijpelijk is, omdat zij de Britten vanuit haar vaderland alleen als kolonisator kende. Die anti-Britse gevoelens hield Marguerite zelfs in de oorlog niet verborgen. Voorafgaande aan een dinertje met vrienden in het Waldorf vroeg Maggie aan hun Duitse bediende Hans, met wie ze het heel goed kon vinden, of alles klaarstond. Hans antwoordde: ‘Everything is set! And good news madam! London has been bombed!’ Hans en Maggie waren daarover luidruchtig opgetogen. Thierry vertelde dat hij zich achteraf verwonderd heeft over het feit dat ze nooit zijn verhoord door de FBI vanwege de door alle muren goed hoorbare anti-Britse uitspraken van moeder en Hans: ‘All the foreigners were already under suspect.’ Ondanks zijn hang naar het Britse, zo vertelde Thierry, zette Egmont tijdens de oorlog in New York een Franstalig tijdschrift op, getiteld Revue de la Pens  e Française, dat hij gestalte gaf met zijn secretaresse Mademoiselle Neige, die hem mateloos bewonderde.

Egmont, Thierry, Marie-Hélène en Marguerite bij hun aankomst in New York.

Intermezzo: Coco Chanel

Maggie's vriendin Coco Chanel sloot haar couturehuis en verbleef de gehele Tweede Wereldoorlog in hotel Ritz alwaar ze de luxe en het comfort deelde met nazi-agenten, spionnen en officieren als Joseph Goebbels en Herman Göring. Het was algemeen bekend dat Chanel een relatie had met de nazi-officier Gunther von Dinklage, die zelfs nog tot zeven jaar na de oorlog voortduurde! Ook de couturière werd ervan verdacht een nazi-spion te zijn geweest. Maar ze werd nooit vervolgd. Het is bijzonder dat Chanel ook na de oorlog zo'n goede vriendin van Egmont en Marguerite bleef. De baron en barones hadden immers moeten vluchten voor Coco's minnaar en diens trawanten!

Eerste oorlogsjaar op De Haar

In mei 1940 besloot de Commandant van het Nederlandse Veldleger alle bereden eskadrons aan de strijd te onttrekken en dirigeerde ze achter de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het 1e en 5e regiment Huzaren gelegen in de omgeving van Huis ter Heide kregen op 13 mei 1940 het bevel zich terug te trekken op Kasteel de Haar waar ze zich rond het kasteel en châtelet verzamelden. Op De Haar ontstond veel onrust onder de cavaleristen toen berichten over het bombardement van Rotterdam arriveerden en zich geruchten de ronde deden dat de Koningin en de Nederlandse regering waren gevlucht. Nadat op 14 mei bekend werd dat de capitulatie een feit was, vernielden veel militairen uit frustratie hun materieel en wapens; het zou anders als oorlogsbuit in Duitse handen vallen. Veel materieel belandde in de slotgracht en kasteelvijvers waarin tot op de dag van vandaag nog munitie wordt gevonden. Ton Sprong vertelde dat hij in die tijd als kleine jongen trots rondliep met een levensgrote karabijn die hij gevonden had op De Haar. Er heerste immense verslagenheid onder de mannen die in het geheel nog niet hadden deelgenomen aan de

strijd. De ritmeester L. C. Cnopius, commandant van het 1e eskadron beroofde zichzelf (daarom?) op De Haar van het leven. Dit gegeven bracht veel beroering.

Het eerste jaar van de oorlog leek het leven op De Haar verder gewoon doorgang te kunnen vinden. Er werden veel kaartjes verkocht voor bezoekers aan het park, Voortman bestelde zijn bloemzaad en de pacht werd geïnd. Later kregen de kinderen uit het dorp zwemles in de vijvers. Pas later in de oorlog ontstonden er problemen, er was een tekort aan van alles, met name brandstof, waardoor er geaasd werd op alle hout. Er kwamen verzoeken binnen om grote gezinnen te helpen aan brandhout: 'Van Elteren heeft niets te stoken en heeft een groot gezin met kleine kinderen'.¹ De siertuinen werden omgespit en moesten dienst doen als moestuin.

1941-1944: Kasteel de Haar als vijandig vermogen aangemerkt en initiatieven voor inzet in oorlogstijd

Op 1 maart 1941 was het helaas dan toch zover: op die datum werd het hele landgoed met kasteel en alle bijgebouwen door de Deutsche Revisions- und Treuhand Aktiengesellschaft als vijandelijk vermogen aangemerkt⁸. Zowel Hélène als Egmont werden beschouwd als woonachtig in Parijs: 'beide wohnhaft in Paris'. Daarom waren zij 'vijand' volgens artikel 2 van de 'Verordening betreffende de behandeling van vijandelijk vermogen' van 27 juni 1940. En dat betekende dat hun onroerende goederen in Nederland vijandelijk vermogen waren⁹. Het kasteel werd gelukkig niet onmiddellijk onteigend.

Het 'feindvermögen'-stempel betekende in het algemeen dat alle in Nederland aanwezige vijandelijke vermogens en ondernemingen onder Duits beheer gesteld werden. (De algemene richtlijn was dat de vermogensobjecten zoveel mogelijk in stand zouden worden gehouden zonder tot liquidatie over te gaan. Bedrijven bleven zoveel mogelijk gewoon doordraaien. Maar die algemene richtlijn bestond niet voor goud, deviezen, goederendepots en huisraad!).

Het daadwerkelijke beheer over ondernemingen met vijandelijk kapitaal droeg de 'Abteilung Feindvermögen' op aan een zaakwaarnemer, een zogenaamde Verwalter. Voor De Haar was dat de in Rotterdam gestationeerde Hermann Adolf Dreesen. Dreesen was Duitser van geboorte maar woonde al lang in Nederland. Hij was een nazi maar was het vaak met de opvattingen van De Greef eens. Zij konden redelijk door één deur.

Het eigendom van De Haar lag in 1942 bij baron Egmont. Zijn moeder, barones Hélène, genoot levenslang vruchtgebruik. De Greef had in deze periode nauwelijks contact met de familie, zij waren immers gevlucht. Eén brief van Egmont van 1 februari 1941 (geschreven vanuit het Waldorf Astoria hotel te New York) is teruggevonden¹⁰ waarin hij zijn blijdschap toont over de brief van Hendrik de Greef over de stand van zaken en die ook met zijn moeder zal delen als zij binnenkort aankomt in New York. De familie is in goede gezondheid maar zeer bezorgd over het reilen en zeilen van het personeel, pachters en kasteel. Hij voelde zich zeer verantwoordelijk voor het kasteel, het personeel en de pachters en stelde alles in het werk om het niet uit zijn handen te laten glippen.

In eerste instantie probeerde De Greef onder het stempel 'vijandelijk vermogen' uit te komen met de argumentatie dat baron Egmont de Belgische nationaliteit bezat en zich bij het uitbreken van de oorlog bovendien niet op vijandelijk grondgebied bevond. Indien iemand namelijk kon bewijzen dat men zich bij het uitbreken van de oorlog op neutraal grondgebied bevond, kon een verzoek tot opheffing van het beheer worden ingediend. De Greef betoogde ook dat de moeder van Egmont, Hélène de Rothschild, weliswaar joods was maar slechts vruchtgebruiker, geen eigenaar. Ook wees hij in een brief in deze aan dhr. Jan B. Kan van het Departement van Binnenlandse Zaken d.d. 2 juli 1942¹¹ op de waarde van het kasteel als cultureel erfgoed dat onder de Natuurschoonwet van 1928 valt en open is gesteld als museum. In dezelfde brief wordt nog

⁸ NIOD 122/HO GEN.A.7, Kasteel de Haar is 'Liegenschaft' #197.

⁹ NIOD 039 62. Met dank aan Joggli Meihuizen.

¹⁰ HUA, 88-12: brief Egmont van Zuylen aan H. de Greef 1 februari 1941.

¹¹ Nationaal Archief: Blok nr O9/Inv. Nr 927: brief H. de Greef 2 juli 1942.

melding gemaakt van een verzoek door een accountantsbureau om informatie over het kasteel ter verkoop aan de Rijkscommissaris (Arthur Seyss Inquart!) zelf maar hier is later verder niets meer van gebleken. Helaas liet de verklaring¹² te lang op zich wachten en toen ook de Verenigde Staten in oorlog raakte met Duitsland was de kans op opheffing helemaal verkeken.

Eerste initiatief: selectiekamp voor arbeidskrachten voor Arbeitseinsatz in Duitsland

In maart 1943 werd het menens: in die tijd keerden de oorlogskansen voor Duitsland na de capitulatie van het Duitse Zesde Leger bij Stalingrad en werden alle krachten gemobiliseerd voor 'den totalen Krieg'. Ook in de bezette landen werden alle mannen gemobiliseerd om als arbeiders tewerk gesteld te gaan worden in fabrieken in Duitsland. In reactie op directieven in deze van de NSDAP, DAF en NAF vorderde de NSB het stallencomplex op De Haar voor het inrichten van een selectiekamp en vakopleiding voor Nederlandse jonge mannen die daar getraind en opgeleid zouden worden voor uitzending naar Duitsland om tekorten aan arbeidskrachten aldaar aan te vullen (o.m. in de industrie, binnenvaart, agrarische sector etc.). Een en ander zou worden gehuurd voor een jaarlijks bedrag van 2.500 gulden¹³. Onder het gehuurde viel ook de woning van de rentmeester. Het kasteel zelf bleef vooralsnog buiten schot. De NSB zou zo huishouden op het Stalplein dat de woningen na de oorlog niet meer bewoonbaar waren. Het Departement van Sociale Zaken, Afdeling Beroepskeuze werd als trekker van dit initiatief aangewezen. De Greef tekende protest aan bij zowel de beheerder Dreesen als bij Jan K. van der Haagen van het toenmalige Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming (verder te noemen OWK) en het Departement van Landbouw en Visscherij. Richting Dreesen en Dept. Landbouw wees De Greef op het feit dat de stallen werden gebruikt door de pachters die hier hun materieel en wagens stallen die voor de bewerking van het land nodig zijn. Ook kon De Greef niet in het kasteel zelf gaan wonen omdat dat daar niet geschikt voor was (er kon o.m. niet gestookt en gekookt worden).¹⁴ Uiteindelijk moest de familie De Greef naar de voormalige appartementen van Luyten in het Châtelet verhuizen. Ook de familie Geelen werd naar het poortgebouw verplaatst. In april 1943 bezocht de uitvoerder van het besluit van Sociale Zaken, dhr. H. van der Esch het kasteel en stallen ter inspectie. De Greef waarschuwde het Departement van OWK opnieuw. Naar aanleiding hiervan ontspon zich een ambtelijk 'kat en muis spel' tussen de ministeries van Sociale Zaken en OWK, waarbij OWK zich als beschermer van het kasteel opwierp en Sociale Zaken het project verder ontwikkelde. Dit leidde tot een uitwisseling van telegrammen tussen beide ministeries waarin de spanning hoog opliep. Maar Sociale Zaken zette door; in juni 1943 stuurde Van der Esch een brief¹⁵ aan beheerder Dreesen dat hij ook een faciliteit voor 'psychotechnisch onderzoek' van ambtenaren (onderzoek duurt een week per groep) wil inrichten op het kasteel zelf, tegen een gezamenlijke huur van f.7.500 per jaar. Het kasteel zou daar niet onder hoeven lijden. Wederom werd een en ander in juni/juli bediscussieerd tussen Sociale Zaken en OWK. De Greef bepleitte opnieuw zijn zaak. Ook een vooraanstaand geleerde, de pro-Duitse Prof. Dr. Jan van Dam – aangesteld tot Secretaris Generaal van OWK – bemoeide zich er mee door brieven te schrijven naar o.m. de secretaris Generaal van Sociale Zaken (Ir. R.A. Verwey), het Rijksarbeidsbureau en het Generalcommentur für Verwaltung und Justiz (Dr. F. Plutzar). Op 24 juli adviseerde Dr. Plutzar aan Abteilung Feindvermögen om het stalcomplex wel te gebruiken maar het hoofdgebouw niet – overigens meer om praktische redenen (niet geschikt, hoge verbouwingskosten) dan uit cultuurhistorische overwegingen. Dit advies nam Abteilung Feindvermögen over¹⁶.

---

¹² Dezelfde brief maakt nog melding van de kunstschaten in het kasteel waaronder de drie wandtapijten die van 'de hertog van Alva' zouden zijn geweest en waarvoor voor de *Eerste* Wereldoorlog vanuit Amerika al meer dan 1 miljoen per stuk is geboden!

¹³ Nationaal Archief: Blok nr O9/Inv. Nr 927: brieven d.d. 22 maart/31 maart van Hauptabteilung Soziale Verwaltung aan Abteilung Feindvermögen.

¹⁴ Nationaal Archief: Blok nr O9/Inv. Nr 927: brief H. de Greef d.d. 8 april 1943.

¹⁵ Nationaal Archief: Blok nr O9/Inv. Nr 927: brief dhr. H. van der Esch d.d. 25 juni 1943.

¹⁶ Nationaal Archief: Blok nr O9/Inv. Nr 927: brief Abteilung Feindvermögen d.d. 2 augustus 1943.

Ondertussen was reeds gestart met het inrichten en bevolken van het selectiecentrum door het Arbeidsbureau. De kampleiding bestond onder meer uit leden van de Nationale Jeugdstorm (Nederlandse versie van de Hitlerjugend). Een eerste lichter startte op 8 juni, men moest zelf de nodige middelen meenemen als lakens, slopen, bestek, werkkleding, wandelschoenen etc. Een en ander was goed en wel onderweg toen er problemen ontstonden in de leiding van het kamp doordat het DAF (Deutsche Arbeitsfront) zich er mee begon te bemoeien en de leiding wilde overnemen. Dit leidde tot machtsstelletjes over en weer tussen diverse partijen als DAF, NAF en Sociale Verwaltung. Ook ontstonden er problemen met de Vleutense dorpsjeugd waarbij een jeugdige NSB-er werd 'afgerost'¹⁷. Uiteindelijk kreeg Sociale Zaken/Van der Esch de boel weer onder controle met behulp van de Duitsers die de oorspronkelijke orde weer herstelden. Maar toch leverde dat zoveel onrust op dat op 10 augustus het Directeur-Generaal van het Rijksarbeidsbureau besloot het geheel op te heffen en het geheel naar Putten te verplaatsen. Een liquidatieprotocol in deze werd 27 augustus getekend. Daarmee was de kous echter nog niet af...

Tweede initiatief: trainingskamp Nederlandse Oost Compagnie

Uit een brief van De Greef van 4 september 1943 bleek dat er nu een nieuwe gegadigde was: de Nederlandse Oost Compagnie (NOC). Als een samenwerking tussen de Nederlandse Arbeidsdienst (NAD) en de SS, zou dit een trainings- of opleidingscentrum moeten worden om weerbare boeren op te leiden voor uitzending naar het 'Oostland' (het oostelijk deel van Polen en westelijk deel van de USSR na verdrijving van de Slavische volkeren aldaar, te vervangen door het 'Germaanse edelras'). Hoofd hiervan zou dhr. Kiers worden, die beweerde dat dit op initiatief van Meinoud Rost van Tonningen was (De Greef twijfelde daar overigens aan)¹⁸. De onderhandelingen met NOC liepen door tot november, maar ondertussen verliepen de liquidatie en ontruiming van de gebouwen aan het Stalplein stroef. Herman Dreesen maande de Directeur Generaal van het Rijksarbeidsbureau (dhr. J.A. Knetsch) op 1 oktober om hetgeen was overeengekomen met dhr. Goud van de afdeling Comptabiliteit nu z.s.m. na te komen. Hierna bevestigde dhr. Cramer op 15 oktober dat ontruiming nu plaats kon vinden. Op 16 november doet de zakelijk leider van het kamp, dhr. Rensen, hiervan verslag. Op twee personen na was iedereen ontslagen en waren goederen naar de respectievelijke instanties teruggezonden danwel doorgezonden naar het nieuwe kamp in Putten. Relevante goederen van het kasteel zouden worden overgedragen aan de rentmeester. Een aannemer (dhr. E.G. Baars te Vleuten) had een schatting gemaakt van de herstellkosten, geraamd op f 4.500. Ontruiming nam toch nog de nodige tijd in beslag; in februari 1944 bevestigde het Rijksarbeidsbureau de ontruiming aan dhr. Dreesen, waarna betaling van de huur per 1 april 1944 werd gestaakt. Ondanks toezeggingen in deze heeft herstel nooit plaatsgevonden...

---

¹⁷ NIOD, nr. 122/inventaris 459: document geeft een uitgebreide beschrijving van de gang van zaken in het kamp en de problemen die daar bij optraden

¹⁸ Nationaal Archief: Blok nr O9/Inv. Nr 927: brief H. de Greef d.d. 4 september 1943.

Jagers in de winter van 1946/1947

1944-1945: jachtrechten voor de Sicherheitsdienst te Amsterdam

Nog was daarmee niet alle ellende voorbij... Blijkens een brief van De Greef van 9 mei 1944¹⁹ toonde de Sicherheitsdienst (SD) te Amsterdam interesse voor de jachtrechten op het landgoed rondom het kasteel. De bestaande (Nederlandse) pachters van die jachtrechten wilden dat dit aan de SD werd verpacht, en na de oorlog weer aan hen terug zou vervallen. De Greef achtte zich hiertoe niet bevoegd, en verwees naar beheerder Dreesen. Vervolgens werd iedereen de toegang tot het park ontzegd en De Greef zelfs als 'deutschfeindlich' beschouwd! Hij gaf aan geen Duitser ooit iets in de weg gelegd te hebben (!), van hoog tot laag mocht men het park bezoeken. Met behulp van Dreesen is aangestuurd op een overleg met de Nederlandse pachters; in dit onderhoud zijn de geschillen uit de weg geruimd.

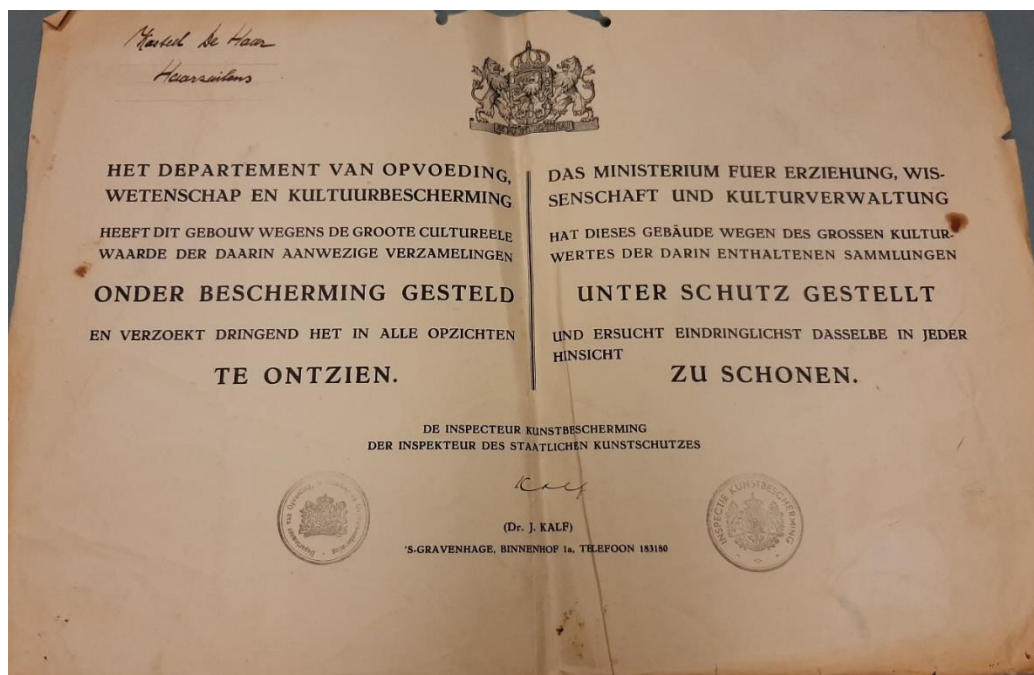
Onteigening!

Pas in 1944 wilde de bezetter De Haar onteigenen omdat het joods bezit zou zijn. De Greef heeft toen wederom beargumenteerd dat het reeds eeuwenlang bezit was van de familie Van Zuylen en heeft, toen de taxateurs reeds benoemd waren, een verzoek geschreven aan, zoals hij zelf zei, 'la Chambre de Décisions à la Haye'. Dit 'besluitorgaan' belegde een vergadering en besloot het landgoed niet als joods te bestempelen waardoor de verkoop kon worden afgewend.

Het 'besluitorgaan' dat De Greef beschreef was waarschijnlijk het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming dat het gebouw onder bescherming stelde en 'verzocht het dringend in alle opzichten te ontzien'.ⁱⁱ Helaas hebben we, behoudens het aanplakbiljet, in geen van de archieven verdere correspondentie of verslagen gevonden rondom dit besluit. Jammer, want feitelijk heeft Dr. Jan Kalf, De Haar gered!

---

¹⁹ ¹⁹ Nationaal Archief: Blok nr O9/Inv. Nr 927: brief H. de Greef aan J.K. van der Haagen

Het aanplakbiljet van DOWK ter bescherming van het kasteel, getekend door Jan Kalf.

1945: SS-detachement in het poortgebouw

Voor de oorlog ten einde was in mei 1945, had zich voor enkele maanden een detachement SS-soldaten in 'het poortgebouw' gelegerd. Zij hadden vreselijk veel wapentuig en munitie bij zich en sloegen zelfs 5 ton springstof in 'de toren' op, hetgeen grote angst en zorgen veroorzaakte bij de andere bewoners.ⁱⁱⁱ Twee collaborateurs – waaronder de burgemeester van Kockengen – zochten op het laatst nog toevlucht tot deze eenheid op het kasteel. Aan het eind van de oorlog – ná de capitulatie op 5 mei – nam deze SS eenheid nog twee personen gevangen waarover nog contact is geweest tussen de districtscommandant van de BS en de SS-Obersturmführer waarbij deze laatste de capitulatie niet erkende maar aansprakelijk werd gesteld voor de goede behandeling van deze gevangenen. De uitkomst hiervan is onbekend. Eveneens na de capitulatie trok de SS zich terug maar maakte op het laatste moment nog een slachtoffer, de zoon van pachter Kooiman.

Onderduikers op kasteel De Haar

De aanwezigheid van de NSB en later de SS hinderde de bewoners van De Haar kennelijk niet in het opvangen van diverse onderduikers. In de oorlog werden, van tijd tot tijd, op het terrein diverse mensen verborgen in woningen en bijgebouwen. Er bereiken de medewerkers op De Haar nog regelmatig verhalen van nazaten van onderduikers die 'ergens op De Haar' hebben gezeten. Behalve de burgemeester van Harmelen en zijn gezin, de familie Koningsbruggen, zaten de secretaris van de gemeente Oudenrijn met vier kinderen en ook nog eens Jan en Lenie Havens ondergedoken in het poortgebouw waar ook al de families De Greef en Geelen woonden. Jan Geelen, zoon van kamerheer Cor Geelen was in de oorlog een kleine jongen. Hij herinnert zich wel dat er 'een onderduiker' bij hen op zolder woonde, maar hij had helemaal geen weet van al die andere onderduikers die in hetzelfde gebouw zaten. Bij de familie Voortman en Marie Steur verschuidden zich voor kortere en langere tijd diverse leden van de ondergrondse. Uit de archieven²⁰ komt nog een andere onderduiker naar voren die mogelijk een rol van betekenis in het verzet heeft gespeeld als districtscommandant: dhr. J. T. Th. Stuy, oud marine officier. Hij tekende onder meer een betaalstaat af voor leden van het verzet in zijn district en een dringend

²⁰ Nationaal Archief, inv.nr. 251A.

beroep op de boeren om verzetsleden van voedsel te voorzien. Volgens een krantenartikel uit 1950 hadden op De Haar in de oorlog in totaal 16 onderduikers een veilige verblijfplaats gevonden!^{iv}

Résumé

De familie in New York maakte zich zorgen over de achterblijvers op De Haar. Egmont schreef of telegrafeerde regelmatig naar Hendrik de Greef met het verzoek om nieuws. Er kwam echter zelden nieuws terug. Naar verluidt zou er pas na de bevrijding van Zuid-Nederland in September '44 contact zijn geweest tussen de familie in New York en bewoners van De Haar. Een relevant stuk op het kasteel zelf is het op twee bladzijden geschreven intermezzo in het Gastenboek met de veelzeggende titel 'genooide en ongenooide gasten gedurende de oorlogsjaren 1940 – 1945.'^v Hierin wordt in enkele alinea's in retrospectief verhaald wat er in de oorlog was gebeurd. Het geeft een goed overzicht maar lijkt lang niet volledig. Daarnaast schreef De Greef Egmont aan het einde van de oorlog een brief waarvan een afschrift bewaard is gebleven. Ook daarin vertelt hij in kort bestek over de lotgevallen op De Haar in de oorlog.^{vi} Na een dikke alinea groeten en gelukwensen deelde De Greef de baron mee dat het kasteel de oorlog praktisch ongeschonden was doorgekomen: (...) que le château et tout les mobilier est encore intact.'

Ondanks dat de bezetter in de vijf oorlogsjaren volgens de woorden van De Greef 'honderden keren' langskwam, 'dan voor dit, dan weer voor dat', is het kasteel wonderwel ongeschonden uit de strijd gekomen. De Greef had heel veel uit de inboedel goed verborgen, de tapijten waren op aanwijzingen van het Rijksmuseum ingekrat en in de leidingentunnel tussen kasteel en châtelet verstopt, het zilver werd begraven en andere kostbaarheden, de batterie de cuisine, het kristal en het linnengoed werd verstopt of zelfs weggemetseld. In het souterrain van het kasteel bevonden zich diverse ideale verstopplekken, inpandige waterreservoirs, ruime ventilatieschachten en in de zuidwesthoek een middeleeuwse 'kelder' in een kelder.

De Greef had de bezetter talloze malen met smoesjes en listen om de tuin weten te leiden en had zo het kasteel en de inboedel weten te sparen. Het meest ongelooflijke verhaal is wellicht nog 'de schrobanekdote'. Wat was er gebeurd? Cor Geelen had van De Greef de opdracht gekregen om met een aantal mensen de kasteelvloeren te gaan schrobben. Tegelijkertijd arriveerde de SS die met veel machtsvertoon aangaf kwartier te willen maken in het kasteel. De Greef, kennelijk onbevreesd, nam de commandant apart en spelde hem een verhaal op de mouw om het beheer van 'zijn kasteel' niet over te hoeven geven. Volgens De Greef waren ze zo aan het schrobben in het kasteel omdat daar 'een conferentie' zou worden gehouden met de Führer zelf en Seyss-Inquart. Vol begrip droop de SS weer af!^{vii}

Hendrik de Greef (l) met baron Egmont bij de feestelijke ontvangst na de oorlog, geheel rechts Mieke Versteeg

Bevrijding en terugkeer Baron Egmont van Zuylen naar Kasteel de Haar

Na de capitulatie op 5 mei 1945 werden circa 4500 krijgsgevangen Duitse soldaten onder Engels en Canadees toezicht wekenlang vastgehouden in het park. Zij werden op 23 mei 1945 ‘afgelost’ door de militair-commissaris Utrecht-West Jhr. Dirk Graswinckel (1888-1960) die met zijn uitgebreide staf kantoren inrichtte in het Châtelet en op het stalplein. Half augustus vond in het kasteel de huldiging plaats van de Chef-Staf Militair Gezag luitenant-generaal Hendrik Johan (Hans) Kruls (1902-1975). Kruls vulde het machtsvacuüm dat in Nederland was ontstaan nadat de oorlog was afgelopen maar de regering nog in Londen zat. Prins Bernhard was ook bij die gelegenheid aanwezig. Volgens De Greef heeft hij zelfs de wandtapijten bewonderd die hij heel bijzonder vond!^{viii}

In de zomer van ’46 kwam baron Egmont voor het eerst weer in Haarzuilens en op De Haar. Hij werd met groot enthousiasme verwelkomd door de burgemeester en alle inwoners van het dorp en natuurlijk de medewerkers en bewoners van het kasteel. De baron had zich voor de gelegenheid sober aangekleed, hij wilde laten zien dat hij zich bewust was van de schrale tijden die er in Nederland waren geweest. Mieke Versteeg, een van de meisjes uit het dorp had de eer de baron, die ze nog nooit gezien had, een bos bloemen aan te bieden. Ze had voor de gelegenheid een schortje gekregen met daarop het wapen van Haarzuilens geapliceerd. Ze zag op het bordes van het kasteel een zeer voornaam heer staan, uitgedost in een prachtig kostuum en liep regelrecht op hem af met haar bloemen. Mieke had de in livrei gestoken huismeester Cor Geelen voor de baron aangezien. Hij zag er ook zo mooi uit! Het meest onder de indruk was Mieke echter van het feit dat zij een zoen kreeg van de baron als dank voor de bloemen: ‘Je kreeg nooit van iemand een zoen in die tijd!’

Als dank voor zijn bijzondere prestatie kreeg Hendrik de Greef in ’46 een gouden zegelring met carneool, een historisch stuk met daarop het wapen van de familie Van Zuylen van Nijevelt.^{ix} De

ring is door de familie De Greef in bruikleen gegeven aan de Stichting Kasteel de Haar en is te bewonderen in kamer 3, de kamer van de baron.

De top van het Militair Gezag op 20 augustus 1945. Eerste rij, derde van links, generaal majoor Hans Kruls

---

ⁱ HUA rentmeestersarchief doos 1

ⁱⁱ Kopie pamflet in bezit bij Stichting Kasteel de Haar. Ook aanwezig in het Duits: 'Das Ministerium fuer Erziehung, Wissenschaft und Kulturverwaltung, had dieses Gebäude wegen des grossen Kulturwertes der darin enthaltenen Sammlungen unter schutz gestellt un ersucht eindringlichst dasselbe in jeder hinsicht zu schonen. Der Inspecteur des staatlichen Kunstschatzes, Dr. J. Kalf.'

ⁱⁱⁱ Dagblad voor Amersfoort 1950, p 7/8

^{iv} Leeuwardercourant, 5 oktober 1950.

^v HUA Onder de naam 'kasboeken', diverse no. 28 gastenboek 1898 - 1958

^{vi} HUA rentmeestersarchief doos 8

^{vii} Kwartaalblad Historische Vereniging. Jrg. 28, no. 1. p. 18.

^{viii} HUA rentmeestersarchief doos 8

^{ix} Dagblad voor Amersfoort 1950, p 7/8